

Hitvalló Szent Maximosz krisztológiai érvei a Pürrhosz-vita tükrében

VASSÁNYI MIKLÓS

1

Propozíció

A nagy orthodox teológus, Hitvalló Szent Maximosz (580–662) istenérve elsősorban a fiziko-teológiai érv egy változata az *Ambigua ad Johannem* c., nagy egzegetikai műben.¹ Azt mondhatjuk azonban, hogy a Hitvalló Isten létét a hitből elővételezi (gyakorlatilag adottnak veszi), és súlyos istenérveket nem annyira Isten *létével* kapcsolatban, fundamentál-teológiai területen dolgoz ki, mint inkább Isten létének *modalitásával* kapcsolatban, közelebbről krisztológiai és *eo ipso* misztikus teológiai-antropológiai területen. Ezek az érvek elsősorban a krisztusi kettős természet, kettős működés és kettős akarat problémaköréhez kapcsolódnak, ami a VII. század meghatározó dogmatikai és egyben birodalmi egyház-politikai témája is Bizáncban. Megkockáztathatjuk, hogy szerzőnk elsősorban krisztológus és szentháromság-teológus, és mint ilyenek, fő tematikája az isteni *személyek* teológiája, a *hiposztatikus* teológia lesz, amely mindig az embertan és a megváltástan irányába orientált. Az írásom alapjául választott szöveg, az ún. Pürrhosz-vita jegyzőkönyve elsősorban krisztológiáját foglalja össze, közelebbről a krisztusi működések két konkurrens elméletét ütközteti: egyfelől a Pürrhosz által képviselt monoenergizmust és monothelétizmust, másfelől a Maximosz által képviselt düoenergizmust és düothelétizmust. Szeretném részletesen bemutatni a maximoszi álláspontot, de emellett ismertetni a monoenergéta-monotheléta érvelés egyes elemeit is. Fő célom elemezni, hogy a Hitvalló számára miért döntő jelentőségű Krisztus két működésének és két akaratának tézise, illetve hogy e krisztológia szerzőnk számára egyáltalán miért képezi az istenkérdés lényegét.

2

Történeti összefüggések

Maximosz 645 júliusában Africa provinciában, Karthágóban számos egyházi előljáró jelenlétében folytatta le hosszás, de győzedelmes teológiai vitáját Pürrhosz volt konstantinápolyi pátriárkával (638-641). Bár a vita szövegét később jegyezte le egy ismeretlen szerkesztő, a szakirodalom egyetért abban, hogy a szöveg hitelesen tükrözi a vita

---

¹ Vö. Maximosz: *10. ambiguum*, 23. pont: „...ἀπὸ μὲν κτίσεως κόσμου τὴν περὶ Θεοῦ γνῶσιν εὐσεβῶς ποριζόμενος, ἀπὸ δὲ τῆς τὸ πᾶν σοφῶς διοικούσης Προνοίας τὰς ἀρετὰς κατορθοῦν διδασκόμενος...” (PG 91, 1149 D 6-9.)

menetét, szerzőnk álláspontját.² A Hitvalló vitapartnere a Hérakleiosz császár halála (641. február 11.) után annak fia, a rövid életű 3. Konstantin által 641. szeptember 29-én tisztségétől megfosztott ex-pátriárka Pürrhosz, a monotheléta ideológia egyik fő képviselője. Mint az – egyházpolitikailag és dogmatikailag egyaránt – érintett római pápa, Theodórosz (642. november 24-től) által az új konstantinápolyi pátriárkához, Pálhoz, illetve az őt felszentelő püspökökhöz írott levelekből (642-643) tudjuk, Pürrhoszt elsősorban valószínűleg azért menesztette az új császár, mert közutálatnak örvendett: *generale hoc odium fecit*.³ Theodórosz rámutat azonban, hogy Pürrhosz mint a birodalmi főváros vallási vezetője támogatta Hérakleiosz császár rendeletét, az *Ekthesziszt* (638), amely kötelező jelleggel írta elő a heterodox monothelétizmus megvallását; valamint városszerte nyilvánosan kifüggesztett egy *chartát*, amely módosította a khalkédóni egyetemes zsinat (451) hitvallását. Ezért – így Theodórosz – kanonikus alapon, és nem a közutálat miatt kellett volna megfosztani őt főpapi tisztségétől. Annak ellenére, hogy Pürrhosz ekkor már nem főpap, Theodórosz mindenesetre háromszor is kiátkozza őt dogmatikai vétkeiért. A Maximosszal teológiai vitába szálló személyt tehát a vita idején már többszörös egyházi átok lelki terhe nyomasztja. Bár Africa tartományban Maximoszhoz hasonlóan ő is csupán menekült, a teológiai környezet továbbra is ellenséges: itt Maximosszal kell olyan vitába szállnia, melyet elveszít, minek hatására magáévá is teszi a kettős krisztusi akarat tanát. Nem sokkal a vita után, 645 végén–646 elején a Hitvalló aztán Rómába utazik, ahol részben Theodórosz mellett, szimpatikus teológiai környezetben tölt hosszabb időt, míg a birodalmi egyházpolitikában történt változás kedvezőtlenül nem alakítja a sorsát, és az udvar perbe nem fogja a düothelétizmus képviselője miatt.⁴ Ugyanez idő tájt pedig Pürrhosz ismét visszaesik a monothelétizmusba – átpártolása csak ideiglenes volt. A vitában végső soron csak a történelem – közelebbről a 6. egyetemes, 3. konstantinápolyi zsinat (680) – fog igazságot szolgáltatni; a császár az agresszió: Maximosz halálos kimenetelű büntetése révén próbálja elfojtani az ortodox teológia tiltakozását, melyet a birodalmi egyház egységére veszélyesnek ítél. A 645-ös vita ilyenformán egy már kiátkozott és egy később gyakorlatilag halálra ítélt között folyik pontosan akörül, ami miatt az egyiket kiátkozták, a másikat tulajdonképpen kivégzik: a Megváltó fogalmának logikailag koherens

---

² Vö. Jean-Christoph Larchet: *Saint Maxime le Confesseur (580-662)*, Paris, Les Éditions du CERF, 2003, 46-50; P. Sherwood: *An Annotated Date-List of the Works of Maximus the Confessor*, Romae, Orbis Catholicus–Herder, *Studia Anselmiana* (fasciculus 30), 1952, 53.

³ PL 129, 584 B 1 (*Anastasii Bibliothecarii Collectanea*, ezen belül *Theodori sanctissimi papae ad episcopos qui consecraverunt Paulum patriarcham Constantinopolitanum propter Pyrrhum ex patriarcham*). Minden utalás a PL 129, 577 C 1-584 C 8 között található 3 pápai levélre.

⁴ Vö. Sherwood, i.m., 14-19.

elgondolása körül, azaz egészen pontosan akörül, hogy az isteni akarat összefér-e az emberi akarral egy személyen belül anélkül, hogy az előbbi kioltaná, lehetetlenné tenné az utóbbit.

3

A teológiai tét

E vita tétje Maximosz teológiájának talán legfontosabb, egész életében számtalanszor elismételt és argumentált tézise, mely szerint a Megváltónak nem egyetlen, ti. isteni, hanem két akarata van: egy isteni és egy emberi.⁵ Ezzel a tézissel, mely szorosán összefügg a krisztusi kettős természet tételével, elsősorban a Szergiosz és Pürrhosz volt konstantinápolyi pátriárkák, valamint Honorius volt római pápa által képviselt tézis áll szemben, mely szerint Krisztusban két természet egyesül ugyan, de a magasabb rendű természet akarata mellett nem tételezhető fel az alacsonyabb rendű természet akaratának működése, és ezért létezése sem.

A Szergiosz-Pürrhosz-Honorius-koalíció kiindulási érve – Pürrhosz megfogalmazásában – e tézis mellett az, hogy „lehetetlen egyetlen személyben [*prosópoi*] két akaratnak együtt léteznie anélkül, hogy szemben ne állnának egymással [*aneu enantióseós*].”⁶ Pürrhosz tehát – Szergiosz és Honorius nyomán – első közelítésben nem tudja elgondolni az akarat ingadozását vagy ideiglenes meghatározatlanságát a megfontolás során sem (hiszen ennek során is egymással versengő akaratok vannak jelen egyidejűleg a morális tudatban).⁷ Maximosz jogosan mutat rá arra, hogy Pürrhosz téziséből még csak az következne, hogy szembenállással viszont létezhet egyetlen személyen belül is több akarat; úgyhogy a Krisztus akaratának egyetlenségére való következtetéshez ezzel még nem áll rendelkezésre elégséges

---

⁵ A tézis megfogalmazása a disputa elején: „Mert ha a Felkent nem más, mint az Ő természetei [*tas autou physeis*], amelyekből áll, és amelyekben van, akkor világos, hogy a természeteinek megfelelően, tehát ahogyan mindegyiknek a természete szokott lenni, akart és működött; mivel egyikük sem akarat nélküli [*athelétos*], sem pedig nem működés nélküli [*anenergétos*]. Ha mármint a Felkent a saját természeteinek megfelelően – tehát ahogyan mindegyik szokott – akart és működött; és két természete van; akkor elkerülhetetlenül két természetes akarata [*thelémata physika*] is van; és kettő lesz az ezekkel azonos számú, lényegből fakadó működése [*ousiódeis energeiai*] is. Hisz amiként az egy és ugyanazon Felkent természeteinek száma – amennyiben jóhitűen gondoljuk el és nevezzük meg – nem osztja fel [*diairei*] a Felkentet, hanem még az egyesülésben [*henósei*] is épen őrzi meg a természetek különbségét [*diaphoran*], ugyanígy a természetei lényegéből fakadó akaratainak és működéseinek száma sem [*thelématón kai energeiôn*] (mert mind a kettővel – mint mondtam – akarta [*thelétikos*] és ‘működte’ [*energétikos*] a mi megváltásunkat ugyanaz a személy) vezet be felosztást [*diairesin*] – Isten ments! –, hanem a két természet megőrzését és megmentését teszi világossá még az egyesülésben is.” (PG 91, 289 B 4-C 8)

⁶ Uo., 292 A 3-4.

⁷ Ld. további érvelését, mely szerint „ha az akaratok tekintetében önmagunkhoz képest és egymáshoz képest különbözünk, amennyiben egyszer ezt és ezt akarjuk, máskor pedig ugyanazt nem akarjuk; és ha ez a természet dolga és az azt meghatározó lényeg [*kharaktéristikou logou*] dolga; akkor nemcsak azt fogjuk találni, hogy természetünkben különbözünk egymástól, hanem azt is, hogy végtelen sokszor változtatjuk a természetünket.” (Uo., 292 D 5-10)

bizonyítási alap. A Hitvalló tézise azonban ezzel szemben bizonyítja két, egymásnak ellent nem mondó akarat egyidejű fennállását a Megváltóban.

Maximosz tézisének első nagy kifejtése szerint az emberi működések a krisztusi alanyban az akaraton keresztül mutatkoztak meg, amennyiben a Felkent *thelón*, ill. *hekousiós* cselekedett:

... a mindenség Istene maga, miután változás elszenvedése nélkül emberré lett, nemcsak mint Isten akart a maga istenségének megfelelően, hanem ugyanő mint ember is akart a maga emberségének megfelelően. Mert ha a nem létezőkből jöttek létre a létezők, és a létezőhöz, nem pedig a nem létezőhöz ragaszkodó [*antheiktikén*] képességgel rendelkeznek; és ha a létezőnek természet szerinti sajátossága a fenntartó dolgok [*systatika*] irányába való törekvés és a pusztító dolgok elkerülése; akkor a lényegfeletti Ige, miután emberi lényegget vett fel [*anthrópikós ousiótheis*], birtokolta emberségének a létezőhöz ragaszkodó képességét is; amelynek törekvését és elkerülő tendenciáját az akarás során működésében mutatta meg; és pedig a törekvését azáltal, hogy olyan mértékben használta a természetére jellemző és gáncstalan dolgokat, hogy a nem hívők nem is gondolták Istennek; az elkerülő tendenciát pedig azáltal, hogy a szenvedése idején önkéntelenül rettent vissza a haláltól. Minő helytelenséget követett tehát el Isten egyháza azzal, hogy megvallja: Krisztus emberi és teremtett természetével egyetemben az Óáltala a teremtés során e természetben elhelyezett lényegalkotó elemek [*logous*] hiánytalanul megvannak Őbenne, amelyek nélkül e természet nem is lenne képes létezni?⁸

A két természet egyetlen személyben való egyesülése ebben az állásfoglalásban nem válik filozófiai kérdéssé: mindkét vitapartner eleve a düofizitizmus közös dialektikai platformján áll. Az idézett összefoglaló jellegű szakasz inkább amellet érvel, hogy nem meglepő, hanem éppen természetes a sajátosan emberi akarat önálló megmutatkozása a krisztusi alanyban, ha egyszer a „lényegfeletti Ige” emberszeretetből úgy döntött, hogy az isteni mivoltja mellé felveszi (*proslépsis*) az emberi mivoltot, a ‘szellemileg áttelekített élő húst’ is (*sarx noerós epsykhómené*, Maximosz másutt sűrűn használt, kedves kifejezésével élve). A krisztusi alany e sémájában Maximosz meggyőző módon iktatja be az akaratot a természet (vagy lényeg) és a működés közé mint a cselekvés kivitelezését közvetítő elemet (hiszen tudatos alanyról van szó).

Mindezeket – részben vagy egészben – az 5. *Ambiguum* (634) és az 1. *opusculum* (*Non posse dici in Christo unam voluntatem*, 645-646) stb. is tartalmazza, de a Pürrhosz-vitában új jelenség az *antheiktiké dynamis*, a ‘kapcsolódóképesség’ fogalmának maximoszi használata. Eszerint amihez az emberi természet a természetéből fakadóan ragaszkodik (illetve amit elkerül), ahhoz Krisztus emberi természete szintén ragaszkodni fog (illetve azt szintén

---

⁸ Uo., 297 B 1-C 7.

elkerüli). Az *anthektiké dynamis*ra való hivatkozás célja metafizikai eszközökkel igazolni, hogy az istenséggel összeférhetetlennek tűnő krisztusi cselekvések az emberi természet elkerülhetetlen folyományai, melyeket a krisztusi alany a gondviselő mindenhatóság döntése folytán (és paradox módon e mindenhatóság bizonyítékaiként) tud felmutatni a karakterisztikusan isteni cselekedetei mellett. A természet működései ily módon a természetfeletti hatalom gondviselő jellegének igazolásaként jelennek meg, tehát az ember megváltása melletti isteni elköteleződés egyszerre fizikai és metafizikai jelei.

Ez Maximosz sajátos – az 5. *ambiguumból* is ismert – terminológiájával megfogalmazva itt, a Pürrhosz-vita szövegének következő szakaszában úgy jelenik meg, hogy Krisztus mindkét természetének lényege (*logos*) sajátosan ‘átszínezi,’ módosítja a másik természet működési moduszait (*tropos*). Krisztus emberi természetét az emberi lényeg fejezi ki, de az isteni lényeg együttműködését az emberi természettel az emberi lényeg természetfeletti működési modusza.⁹

4. A fő megfontolás. A vita döntő alternatívájához azonban csak ezután érkezünk. Pürrhosz ugyanis ezeket a megfontolásokat nem utasítja el, ám a sokaság számára nehezen követhetőnek ítéli.¹⁰ Ez: hogy az akaratkettősség ortodox dogmája a tipikus hívő számára nehezen érthető, így nem lehet a birodalmi egyház dogmatikai (és egyben operatív) egységének alapja, s ezért végső soron nem az egyház univerzalitásának, hanem ellenkezőleg: a fragmentálódásának záloga lesz, a vita során monotheléta oldalról többször is megfogalmazódik mint komoly vagy komolynak szánt ellenérv. Pürrhosz dialektikai kompromisszumként a kettős természet tanában mint legkisebb közös nevezőben való kiegyezést javasolja, azon túl pedig – a zsinatok auktoritására hivatkozva – a hallgatást. A (680. előtti) egyetemes zsinatok ugyanis hallgattak az egy vagy két akarat kérdéséről, úgyhogy a zsinati ‘dogmatikai viselkedésminta’ pontos követése a hallgatás lenne.

Maximosz azonban ekkor egyházpolitikai érvet szögez szembe egyházpolitikai érveléssel, mondván, hogy a zsinati kánonok „nemcsak a természetek, hanem mindegyik természet sajátosságai”¹¹ megvallását is előírták hitszabályul, mivel a sajátosság (*idiotés*) a természet ismertetőjegye (*gnórisma*). Ilyen sajátos, természetből fakadó ismertetőjegy az akarat

---

⁹ Például a vízen járás. Vö. „...mindabban, ami Krisztusban a természet része, összeér a maga lényegével [vagy: eszméjével, *logóí*] a természetfeletti modusz [*tropon*], avégett hogy a természet is bizonyítva legyen a lényeg révén, és a Gondviselés is a modusz révén.”

¹⁰ Vö. „tehát avégett, hogy ezt a könnyű, de a sokaság számára nehezen követhető szórszálhasogatást elkerüljük, valljuk meg ugyanőt tökéletes Istennek és tökéletes embernek, elkerülve a többit mind, amennyiben a tökéletes alany amúgy is együtt mutatja meg a természetes tulajdonságait önmagában.” (Uo., 300 A 5-9)

¹¹ Uo., 300 B 2-3.

(*theléma*) is, amelyet emiatt ‘természetből fakadó akarat’-nak, *physikon thelémának* kell neveznünk. Ezért vagy két külön akaratot kell megvallani Krisztusban; vagy nem, de akkor nem is beszélhetünk két külön természetről.

Maximosz megfontolása szerint az akarat a szellemi természet sajátossága (bár pontosabb lenne fajalkotó különbségnek nevezni), mely egyértelműen elhatárolja azt a vegetatív és az érzékelő lélettől. Az akarat ugyanis egyenesen a *noera physis*, a szellemi természet lényegét, a választás szabadságát (*to autexousion*) fejezi ki, az emberi természet centrumában vagy fundamentumában gyökerezik. Ezért logikailag megkerülhetetlen a következtetés:

... ha tehát természet szerint van meg a szellemi lényekben a szabad választás mozgása, akkor minden szellemi lény egyben természet szerint akaró lény [*thelétikon*] is. Akaratként határozta meg ugyanis a szabad választás képességét a boldog Diadokhos Photikés. Ha pedig minden szellemi lény természet szerint akaró lény is; és az Isten-Ige valóságosan értelmileg és szellemileg áttelekített élő hús [*sarx... logikós te kai noerós epsykhómené*] lett, akkor amennyiben ember volt, lényegéből fakadóan ugyanő akaró lény is volt.¹²

A kérdés e bizonyítás után az, hogy miként fér össze két önálló akarat egyetlen személyben? A vita fordulópontján Pürrhosz – Maximosz érveinek engedve – az isteni akarat fő működésének az egyesülésben (tehát az egységes istenemberi alanyban) az egyetértést tartja, tehát azt, hogy az isteni akarat egyetértett az élő hússá válással; az emberi akarat fő működésének pedig az isteni akarat iránti engedelmisséget. Ezek szerint elgondolható a két természet külön-külön akaratainak együttműködése, de nem elgondolható az egybeesésük. A két akarat együttműködése pedig lényegi értelemben éppen a gondviselés, a megváltás, a *condescensio*, a *synkatabasis*.¹³

5

Konklúzió

Maximosz érvelése a rendszeres racionalitás, a logikusan végiggondolt usziológia alkalmazása a Megváltó fogalmára, s ilyen módon kísérlet az elgondolhatatlan elgondolhatóvá tételére. Mindez egyfelől azon kimondatlan meggyőződés jegyében történik, hogy a logika

---

¹² Uo., 301 C 4-11.

¹³ Vö. Pürrhosz nyilatkozatát, mely szerint „az isteni kinyilatkoztatás és az érvelés [*logos*] egyaránt megmutatta, hogy maga a létezők természete tanúsítja: ugyanaz a személy a természeteinek megfelelően gyakorolta akaratát, amennyiben egyetértett [*eudokón*] mint Isten, és engedelmeskedett [*hypakouón*] mint ember, és hogy a természetből fakadó akaratok [*thelémata*] teljesen megfelelnek a természeteknek. Hiszen kezdet nélküli akarat a kezdet nélküli természeté, és kezdettel bíró a kezdettel bíróé; és hogy nem lehetséges valaha is egyetlen akaratban [*theléma*] egybeesniük egymással, még ha egy és ugyanazon alanyéi is; amiként a természetek is: a kezdet nélküli s a kezdettel bíró, a teremtetlen és a teremtett, az alkotó és az alkotott, a határtalan és a behatárolt, az istenné tevő és a megistenülő.” (Uo., 301 D 3-304 A 1)

szabályai a krisztológia terén sem teszik lehetővé az egyszerűsítést, még akkor sem, ha a logikát egy logikát meghaladó jelenségre alkalmazzuk. Az érvelés fő mozgatórugója azonban egy sokkal mélyebb megváltásteológiai szándék: ha nem sikerül a *teljes* embert (az akarattal együtt) bevinni Istenbe, akkor az ember nincs megmentve. Ez pedig nemcsak az emberről való emberi lemondást jelentené, hanem Isten megváltó szándékának kudarcát is. A teremő, mindenható akarat kudarcra azonban egy nagyobb kaliberű abszurdum lenne, mint amekkora a véges és a végtelen természetek és akaratok összekapcsolása egyetlen személyben. Ez utóbbi a logika lehetőségeinek végsőkig való feszítésével koherensen elgondolhatóvá tehető, az előbbi nem. Ezért a kettős akarat tézisének filozófiai védelme konstruktív teológiai szándék jele, ideológiai téren ‘előre menekülés.’

Ha a bonyolult maximoszi érvelésre ezen a ponton visszatekintünk, új megvilágításban tűnhet fel a pürrhoszi, *ex simplicitate Dei* vett egyházpolitikai érv, melyet filozófiai szempontból talán túl könnyen minősítünk antiintellektuális vagy logikailag igénytelen egyszerűsítésnek. Ez ugyanis az iménti megfontolásunk után most általánosabb érvénnyel is felvethető: egyáltalán hogyan fér össze az isteni egyszerűség klasszikus attribútumával az a bonyolultság, hogy a mindenható akarat paradox módon önként veti alá magát az emberi létezés szabályainak? Erre a kérdésre azonban csak a misztikus teológia adhat választ.

Bibliográfia

Bausenart, G. „*In allem uns gleich ausser der Sünde:*” *Studien zum Beitrag Maximus’ des Bekenners zur altkirchlicher Christologie, mit einer kommentierter Übersetzung der Disputatio cum Pyrrho.* Mayence: 1952. (Tübinger Studien zur Theologie und Philosophie № 5)

Doucet, M. *Le dispute de Maxime le Confesseur avec Pyrrhus.* Introduction, texte critique, traduction et notes. Université de Montréal, Institut d’Etudes Médiévales, 1972.

Larchet, J.-C. *Saint Maxime le Confesseur (580-662).* Paris: Les Éditions du CERF, 2003.

PG = Patrologia Graeca

Sherwood, P. *An Annotated Date-List of the Works of Maximus the Confessor.* Romae: Orbis Catholicus–Herder, 1952. (Studia Anselmiana, fasciculus 30)